

Lőrincz József

Visszatekintés a személyi állomány felkészítésének múltjára*

A börtönügyben a magasabb szakmai képesítést, kvalitásokat és az alaposabb felkészülést, tájékozottságot igénylő tulajdonságokat a XX. század elejétől követelték meg a személyzet tagjaitól, ekkortól vált ugyanis a szakma bonyolulttá, váltotta fel Európa-szerte, így hazánkban is a büntetés megtorlási célját a megelőzési cél. Több előzmény után az első átfogó és rendszeres miniszteri előírás a börtönsemmélyzet képesítéséről 1926-ban jelent meg (12.000/1926. IM. sz. utasítás).

Érdemes felidézni az akkori személyi állomány összetételét, képesítési követelményeit egy későbbi összehasonlítás céljából.

Az 1930-as adatokat alapul véve: Magyarországon 6 országos büntetőintézet, 24 törvényszéki fogház és 90 járásbírószági fogház működött. Ez a kapacitás összesen 10 100 fogvatartott elhelyezésére volt alkalmas, 1930-ban 9 ezer fő volt a létszámuk. Az állománytábla szerint a rendszeresített tisztviselői (tiszt) állomány létszáma 94 fő volt (ide tartoztak az igazgatók és helyetteseik, a fogalmazók, a főtisztek és tisztek, valamint a fogházfelügyelők és fogházgondnokok), továbbá 88 fő nem főhivatású, ún. tiszteletdíjas alkalmazott (lelkész, tanító, orvos) tartozott a tisztviselők körébe. A személyi állomány zömét, 1 460 főt az őri állomány tette ki.

Az 1926-os IM utasításban a képesítési előírások az általános erkölcsi és jogi követelményeken túl már iskolai végzettséget is meghatároztak az alkalmazás előfeltételeként (így az igazgatónál és a fogalmazónál jogi végzettséget, a főtiszteknél, tiszteknél érettségit, az őrszemélyzetnél a fegyverforgatásban, az írásban, olvasásban és elemi számolásban való jártasságot, a nőfelügyelőknél további követelményként a házi- és a női ipari munkában való jártasságot). A tisztviselői kar folyamatos szakmai tájékozottságáért az irányítást ellátó ügyészek voltak felelősek. Az újonnan munkába álló őrszemélyzetet négyhetes fogházóri tanfolyamokon képezték ki, főleg a büntetőtörvények lényegi és a rendtartások alapos ismeretére. A képzést az intézeti vezetők és a tisztek helyben végezték.

A II. világháború után a korábbi szakszemélyzetnek csak egy kis része – az igazoló eljárás során alkalmasnak minősítettek – került vissza a szolgálatba. Ekkortól nagy számban kerültek a szervezet vezetői és végrehajtó állományába munkás- és parasztkáderek, akik felmentést kaphattak a közalkalmazottak képesítési követelményeinek (1150/1945. ME sz. rendelet) előírásai alól. 1947 őszétől azonban már előre látható volt, hogy újabb személyi revízió lesz, hogy a fokozott politikai-világnézeti elkötelezettséget igénylő büntetőpolitika a régi, „reakciós” rendszertől örökölt személyi állomány alkalmasságát megkérdőjelezi.

* A Magyar Börtönügyi Társaság és a büntetés-végrehajtási szervezet által rendezett, a Kriminál-expo 2010 szakkiallítás és konferencia keretében 2010. november 23-án megtartott szakmai tanácskozáson elhangzott előadás szerkesztett változata.

A régi személyi állomány csaknem teljes cseréje 1949-ben történt meg. A szolgálattal túlterhelt, hiányos ellátású és felkészültségű személyzet alapvető szakismeretekre való felkészítése intézeti keretek közt történt meg. 1951-ig az őri állomány kéthónapos szakmai felkészítését négy országos intézetben (Szeged, Vác, Sopronkőhida, Gyűjtőfogház) látták el, de a képzőhelyek az alapképzésben így sem tudtak lépést tartani a személyzet nagyarányú kicserélődésével.

Az új tiszti állomány felkészítése 1948 tavaszán kezdődött (az IM. LI. Főosztálya utasítása alapján). A tisztek gyorsított kiképzése négy alkalommal 6, 8, majd 12 hónapos tanfolyami kurzusokon keresztül folyt 1954-ig. Önálló képzőhely hiányában a tanfolyamok részére kezdetben a Gyűjtőfogház egyik épületében alakítottak ki előadótermeket és szálláskörletet. A tananyagban a politikai ismeretek, valamint a közismereti tárgyak (számтан, helyesírás, földrajz, történelem) oktatása dominált. A szakanyagok feldolgozására (őrszolgálat, jog, anyagi-pénzügyi ismeretek, lő- és harcászati kiképzés, hivatalos levelezés, büntetésnyilvántartási ismeretek) a képzési idő harmada állt rendelkezésre.

1951-től a X. kerületi Maglódi út 125. szám alatti, volt egyházi ingatlant jelölték ki abból a célból, hogy a büntetés-végrehajtás a személyzet teljes képzési és továbbképzési igényeinek egy helyen tudjon eleget tenni. Itt alakult meg 1951 végén a Bv. Központi Kiképző Iskola. A tisztképzést és a tiszthelyettes-képzést egyaránt folytató intézmény, amely – parancsnoka neve után – „Bakondi Akadémia” néven vált ismertté, 1960-ig működött. Itt szervezték meg 1960-ban az első rabnevelői tanfolyamokat is.

A büntetés-végrehajtás 1952. március elsejével a Belügyminisztérium irányítása alá került, ami a bv. személyzet képzési rendszerében is jelentős, egyes elemeiben máig kiható változásokat hozott. Megkezdődött a bv. személyzet szakmai képzésének integrálása a BM képzési rendszerébe, amely állománycsoportonként alakította ki struktúráját felső-, közép- és alapfokú képzésre.

A bv. szervezet tiszti állományának (tisztjelöltjeinek) oktatása – a rendőrtisztképzéssel együtt – az 1959-ben létesített BM Rendőrtiszti Akadémián (RAK) folytatódott, ahol a Bv. Szakcsoport két tanára látta el a szaktantárgyak oktatását. A bv. testület középfokú szakmai képzése 1960-ban kezdődött el a BM Kun Béla Tiszthelyettes-képző Iskolán (1981-től Zászlósképző Iskola). A testület tisztes és tiszthelyettes állományának alapfokú szakmai képzése, a Bv. Központi Kiképző Iskola felszámolását követően, 1961-től Kistarcsán, a BM Alapfokú Rendőriskolában történt 1975-ig, hat hónapos, bentlakásos tanfolyamon. Az iskola azonban évente csupán 60-80 fő bv. dolgozót tudott fogadni, ezért itt ismét állandósult a lemaradás.

A fegyveres testületek állami iskolai végzettségét a 70-es évek elejéig NET határozat (129/1964. sz. NET. határozattal módosított 105/1959. sz. NET. Határozat) írta elő; ez a tisztek esetében megelegetett középiskolai, vagy ezzel egyenértékű, a tiszthelyettesek esetében a 8. általános iskolai végzettséggel. A büntetés-végrehajtásnak az Igazságügyi Minisztérium felügyelete alá kerülését követően (1964. jan. 1.) a bv. személyzet szakmai képzési rendszere, a képzés intézményi háttere lényegileg nem változott.

1965-ben az MSZMP Pol. Biz. vizsgálata nyomán nem volt alaptalan a személyi állomány általános- és szakműveltségének hiányosságait kifogásoló megállapítás. Ekkoriban a tiszthelyettesi állománynak 85%-a csupán általános iskolai végzettségű volt, a tiszti állománynak pedig mindössze 16%-a rendelkezett felsőfokú végzettséggel.

Az 1971. derekán megjelent 1971. évi 10. számú törvényerejű rendelet a fegyveres testületek számára magasabb követelményt, így tiszteknél főiskolai, vagy egyetemi végzettséget írt elő. Ennek teljesítése érdekében az 1972/73-as tanévtől a szegedi Juhász Gyula Tanárképző Főiskolán, a Pénzügyi és Számviteli Főiskolán és a Rendőrtiszti Főiskolán indult meg bv. szakos, felsőfokú képzés. Ekkortól bátortalan kísérletek indultak a szakterület tudományos feltárására, különösen a kriminálpedagógia, a bv. pszichológia és a bv. jog területén. Mindez hozzájárult a tanfolyami- és az iskolarendszerű képzés ismeret- és követelményrendszere színvonalának emeléséhez, a büntetés-végrehajtási munka szakmai arculatának lassú átrajzolásához. A szakmai tevékenység személyi-szubjektív oldalának fejlődését elősegítette a 70-es évek elejétől meginduló generációváltás is, a korábbi évtizedek osztályharcos szemléleti terheitől mentes, felkészültebb állomány színrelépése.

Az 1971-ben megalakult Rendőrtiszti Főiskola első „vendég” tanszékén, a büntetés-végrehajtási szakon, 1972. szeptember 1-én indult meg a tisztképzés, amely azóta is folyamatosan biztosítja a bv. szervezet tiszti utánpótlásának egy részét. A saját, felsőfokú iskolarendszerű képzés a tőlünk nyugatra eső országokban nem szokványos, ott leginkább a felsőfokú végzettségűek átképzése érvényesül. Nálunk akkor részben a képzettségbeli lemaradás ledolgozása, részben pedig a kedvezőtlen pályaképünk miatti jelentős tiszti fluktuáció miatt vezettük be a képzésnek ezt a formáját.

1972-től 1984-ig a fent említett három főiskolán 370 fő kapott felsőfokú diplomát, ez ugyan rendkívüli erőfeszítések árán történt, de 12 év alatt lényegében elértük, hogy a tisztek csaknem 80%-ának felsőfokú végzettsége legyen. 1984-től szükségtelenné vált a belső erőből történő intenzív képzés, a szegedi tanárképzőn és a pénzügyi főiskolán megszüntettük az oktatást, ettől kezdve az évi kb. 100-120 tiszt utánpótlásának 70%-át diplomások átképzésével, 30%-át pedig a Rendőrtiszti Főiskola nappali és levelező szakos hallgatóiból neveltük ki. 1984-től vezettük be a diplomás újfelszerelők 2 éves tanfolyami rendszerű próbaszolgáltatás és bv. szakvizsgára való felkészítését. Ezzel, ha száz év késéssel is, de megvalósult Balogh Jenő egykori igazságügyi államtitkárnak 1888-ban felvetett gondolata a börtönügyi szakemberek szakvizsgáztatásáról.

Megjegyzésre érdemes, hogy a 80-as évek közepére a fentebb felvillantott 1930-as helyzethez képest tiszti, vagy tiszti beosztású állományunk aránya a személyi állományon belül jelentősen megnőtt, míg ugyanis 1930-ban 1 tisztre 15, addig 1985-ben 1 tisztre csupán 4 tiszthelyettes jutott. Ez a körülmény a képzés-átképzés hangsúlyáthelyezését is magával vonta. Míg a 60-as és 70-es években a bv. személyzetének anyagi-pénzügyi ellátottsága általában nem volt kedvezőtlen-

nebb a többi fegyveres testületekénél, addig a 80-as évekre a különbség szembetűnővé vált, ezen kívül a börtönök túlzásfoltossága miatt a munkahelyi feltételek romlása nem csupán a tiszthelyettesi állomány, de a kvalifikált munkaerő, köztük számos pedagógus, pszichológus és gazdasági szakember elvándorlását indította meg. A felsőfokú végzettséggel rendelkezők évenként csaknem 10%-os fluktuációja azonban nem csupán jövedelmi okokra, hanem a számukra nehezen elviselhető légkörre is visszavezethető volt. Annak oka, hogy a pályakezdő, vagy a szakterület iránt érdeklődő fiatal értelmiségiek néhány év múlva csalódottan távoztak – többek között – az volt, hogy az intézetek többségében uralkodó merev, militáris hierarchia szinte teljesen elfojtotta a rugalmas gyakorlati megoldások, módszerek keresésének lehetőségét. Egy 1987-ben végzett felmérés szerint a megelőző tíz évben a testülethez „kívülről” érkezett diplomások közül minden második, az ún. „belső képzésben” (pl. a Rendőrtiszti Főiskolán) végzetek közül minden ötödik távozott a testülettől. A belső képzés előnye más vonatkozásban is szembetűnő volt az 1987-es bevalás-vizsgálat alapján. Az addig végzett 397 tisztból 70 fő került vezetői beosztásba, közülük 11 intézetparancsnok, 10 parancsnokhelyettes, 27 alparancsnok és 22 fő az Országos Parancsnokság szakértői állományába került. Az ekkor megkérdezett végzősök 65%-a elégedett volt a pályafutásával (anyagi elismertségével azonban csak 42%-uk).

Mint arra a korábbiakban már utaltam, a BM Alapfokú Rendőriskola a bv. tiszthelyettes-képzési igényeinek csak töredékét volt képes kielégíteni. Emiatt, valamint az intézetek helyi képzés alóli mentesítése céljából 1973-tól 1976-ig Tökölön is szerveztek bentlakásos alapfokú öri tanfolyamokat, azonban ez sem volt elegendő a folyamatosan jelentkező új igények kielégítésére.

A tiszthelyettes-képzésben újabb változást jelentett a Bv. Alapfokú Iskola 1976-os megalapítása Vácott (1984. április 12-től Bv. Tiszthelyettes-képző Iskola), amit a szakmaibeliak az iskola parancsnokáról ZAK-nak, Zibrinyi Akadémiának nevezték el. Az új intézmény a központi szakmai képzés szervezését, tartalmát és a képzés minőségét illetően komoly előrelépést jelentett, azonban kapacitását illetően már az indulástól kezdve szűknek bizonyult.

Ezt követően a rendszerváltozásig nem következett be számottevő változás. A büntetés-végrehajtás aktuális személyzeti és képzési gondjait a változó mértékű létszámihiány, a „feltöltetlenség” és az állománycserélődés magas aránya határozta meg. Miközben a képzések tartalmi vonatkozásban döntően kielégítették a szakmai igényeket, az alapfokú képzésre kötelezettek körében egyre halmozódott a lemaradás. 1992-ben már mintegy 1 200 fős képzési elmaradást regisztráltak, ami azt jelentette, hogy a fogvatartotti közegben szolgáltatást teljesítő tiszthelyettesi állomány közel egyharmada nem rendelkezett a beosztásához előírt szakmai képesítéssel.

A büntetés-végrehajtás vezetése ekkor ismét a már évtizedekkel korábban bevált szükségmegoldáshoz nyúlt. A kijelölt országos intézetekre támaszkodva tíz körzeti képzési központ alakult ki, melyekben egységes követelményrendszer, tematika és módszertan alapján 1993-ban kezdődött meg a tiszthelyettesek

5 hónapos, levelező rendszerű felzárkóztató képzése. A körzetesített képzés két év alatt látványos eredményeket hozott: 1995-re a képzési elmaradás már mindössze 200 fős volt. A képzésben jelentkező gondok ellenére 1992-ben kidolgozásra került egy új alapképzési szisztéma, amely a 8 hónapos képzési időszak alatt az iskolai elméleti és intézeti gyakorlati képzési szakaszok változtatására épült.

Az 1994–95-ben végzett tervező, elemző munka eredményeként tisztázódott, hogy a váci iskola szükséges méretű fejlesztéséhez nem biztosítható beruházási forrás, a megoldást egy új létesítmény falai között kell keresni. Így került sor 1995 végén a X. kerület Újhegyi úti, volt önkormányzati általános iskola épületének kiválasztására és megvásárlására. Az épület felújítása, a felnőttképzés követelményeinek megfelelő átalakítása és felszerelése után itt kezdte meg működését az 1996. szeptember 4-ei dátummal alapított új bv. intézmény, a Büntetés-végrehajtási Szervezet Oktatási Központja (BVOK).

Összefoglalásként elmondható, hogy a történeti visszatekintésből nyomon követhetők azok a komoly erőfeszítések, amelyek a bv. személyzet szakmai képzési rendszerét az ellátandó feladatkör fontosságához kívánták alakítani, ugyanakkor az is látható, hogy korszakonként ebben jelentős eltérések, esetenként visszalépések is voltak. A honi börtönügyben kezdetektől fogva az új munkavállalóknak világosan meg kellett ismerniük, hogy milyen szerep hárul rájuk és szerepükhöz milyen felelősség tartozik. Ennek érdekében megkövetelték a szolgálati beosztások szintjeihez kapcsolódó optimális képzettséget, amely megalapozta a szolgálatellátás során megkívánt szakmai magabiztosságot, illetve biztosítani kellett a személyi állomány számára a munkája leghatékonyabb végzéséhez szükséges tájékoztatást.

Az általánosan levonható tapasztalat az, hogy míg a tisztképzésünk, illetve átképzésünk a szakma mennyiségi és minőségi követelményeinek általában megfelelt, addig a közép- és alapképzés intézményi, személyi és tárgyi feltételrendszere már nem volt képes folyamatosan kielégíteni a szervezet újratermelődő igényeit, főleg a szakma megtartó erejének hiányosságai és az ebből fakadó jelentős fluktuáció, valamint a rendelkezésre álló (főleg személyzeti és pénzügyi) háttérfeltételek hiányosságai miatt.